

Emlékeimből

Előszó

Rosszul aludtam az éjjel.

Többször is felébredtem. Nehéz volt ismét álomba merülnöm. Azon tanakodtam, hány óra lehet. Karórámon ugyan virítanak a foszforos számok, de mégiscsak túl aprók ahhoz, hogy megkülönböztessem egyiket a másiktól. Ami bizony igen bosszantó a sötétben. Meg is mondom, miért.

Szerintem ugyanis nem mindegy, hogy hajnali hat órát böngészek-e ki a félhomályban, vagy reggeli hetet. Logikus, nem? Dehogynem. Hat órakor még van értelme elszundikálni a paplan alatt és álmodni egy gyorsat. De ha már hetet mutat az óra, akkor inkább kibújok az ágyból, és hozzákezek a napi félórás házi kerékpározáshoz. Bekapcsolom a lemezjátszót, felhangzik Schubert *Impromptúje*, diktálja nekem a tempót. Nyeregbe magyar!

A szobabicikli manapság egy olyan nélkülözhetetlen egészségápoló kelléke a magam korabeli, sok mindent megért embernek, mint amilyen nagyapám idejében a szódabikarbóna, a pióca, a ricinus vagy a priznic volt. Ezek a különféle múltbéli klasszikus szerek nemcsak mindent ápoltak, gyógyítottak, de a bringával ellentétben kényelmesen, a karosszékben ülve is lehetett fogyasztani őket. Igaz, az én masinám több helyet foglal el, mint a piócás bögre, de ki merné tagadni, hogy annál sokkal-sokkal modernebb, izmosítóbb. Nem véletlenül pattanok rá reggelenként. Már csak azért sem, mert én kiskorom óta őszinte híve vagyok mindannak, ami modern. A sors keze? Családi tradíció? Egyik is, másik is. Meg aztán elválaszthatatlan attól is, hogy az ember kezdeményezései a mi mai modern világunkban sikerrel járjanak. Hiszen a mi időkben csak az újító szellemű, soha nem látott koncepcióknak jut elismerés.

Nem tagadom, az ilyesfajta újító, modernizáló szellemrizikóval jár. Nem tetszik a dogmatikusoknak, a habozóknak, a begyepesedetteknek, az irigyeknek.

FARKAS ANDRÉ (1931, Debrecen) Párizsban élő író, újságíró, borász. 1956 októberében Dudás Józseffel megalapította a *Függetlenség* című lapot. Dudást halálra ítélték, ő Lengyelországon keresztül Párizsba menekült. Két könyvben írta meg emlékeit: *Budapest, 1956* (2006), *J'ai vécu sur la Planète Marx... mais j'en suis revenu* (2013). Jelenleg magyar nyelvű emlékiratain dolgozik.

Pedig ők alkotják az emberiség döntő többségét. Én mindig messziről elkerültem őket. A továbbiakban is így lesz.

Ja, igen, hadd tegyem még hozzá: azért is aludtam rosszul az éjszaka, mert két se füle, se farka álom között a hajnali rózsaszínű virradatra pislogatva, egy bölcs francia mondás jutott az eszembe. Melodikus, lírikusan logikus szavai ott motoszkáltak az agyamban, mialatt megpróbáltam visszaidézni őket. Semmi kétség, csak a rafinált francia szellem képes ilyen tökéletesen összeházasítani bölcsességet és eleganciát. Nahát, lássuk csak, hogyan is szól...

„La vie d'un homme n'est rien d'autre, qu'une longue succession d'épisodes imprévus et de rencontres fortuites.”

És azoknak a kedves olvasóimnak, akik kevésbe járatosak Voltaire nyelvében:

„Az ember élete semmi más, mint előre nem látott epizódok és véletlen találkozások hosszú sora.”

Nemcsak szép. De mennyire igaz is! A sorsdöntő epizódokat ritkán látja előre az ember, és az életre szóló találkozások úgyszólván mindig a véletlen művei. Aforizmánk formájában elegáns, filozófiájában helytálló. Vajon kitől ered?

Drrrrring! Szól a vekker az éjjeliszekrényen! Hét óra. Atyaisten! Kinyomkodom szememből az álmod. Hol is voltunk? Ott, hogy kitől származik ez a bölcsességteli mondat? Ne keressük tovább! Kitől mástól is származhatna, mint saját magamtól? Na és hogy miért van franciául? Azért, mert noha Csokonai Vitéz Mihály városában születtem, több mint hat évtizede Párizsban élek, s az éjszakáktól függően, egyszer franciául, másszor magyarul álmodok.

S honnan ered e mondás alap gondolata? Olyan tíz év körüli komoly kisfiú lehettem, amikor megterveztem, előreláttam egész életemet. Apám nyomába lépve, elhatároztam, hogy újságíró leszek. Annak is a legizgalmasabb változatában: riporter. Mert a riporter fedezi fel a mi világunkban azt, ami érdekes és azokat, akik érdekesek.

Ember tervez, a sors végez. Nem lettem riporter, de felfedeztem a világot a magam mindennapi módján, s benne egy jó néhány érdekes emberi figurát. Riportázatok híján, itt mesélem majd el, mi mindent láttam s kivel hozott össze a szerencse. Vagy a balsors.

Aki kíváncsi, kövessen...

Ötévesen, a New York kávéház törzsvendége

„Költözünk Budapestre” – jelentette be apám egy délben az ebédlőasztalnál, a paprikás csirke kellős közepén. Anyám megdöbbenve, magyarázatra várva nézett rá. Ötéves koromban, amikor még nemcsak a galuskát ettem kanállal, hanem a csirkecombról lekapart husikát is, még aligha voltam tisztában a költözés fogalmával. Azzal sem, mi rejlik a Budapest szó mögött. Csak azt értettem, hogy itt kell hagyni kényelmes és tág harmadik emeleti lakásunkat a debreceni

Püspöki Palota épületében, ebben a szép (akkor ezt még nem tudtam) szecessziós stílusú bérházban, a Hatvan utca sarkán, szemben a kéttornyos Nagytemplommal. Soha többé nem játszani a szomszédos Déri Múzeum előtti virágos, napsütéses kis parkban. De igazában azt sajnáltam, hogy anyukámmal a Piac utcán sétálva, nem látogatunk be többé a debreceni *Független Újság* írógépkopogástól zajos szerkesztőségébe meg a szomszédos nyomdába, ahol a betűszedők vidáman nyomtak egy barackot a koponyámra.

„Valami baj van, Lajoskám?” – kérdezte anyám ijedten. Egy világháború és két forradalom után ő aggodalommal fogadta minden nagyobb változás hírért. Anyám ragaszkodott megszokott környezetéhez. Hét évvel korábban csak a szerelem készítette arra, hogy búcsút mondjon szülővárosának, Miskolcnak, és férjhez menjen a debreceni *Független Újság* című napilap főszerkesztőjéhez. Hogy a hegyes-völgyes Borsod megyéből hirtelen a lapos Nagy-Alföldön, a debreceni címvisék között találja magát.

A „valami baj van?” megjegyzés azért sem érkezett véletlenül, mert apám izig-vérig demokrata volt. „Liberális”, mint akkoriban mondták, a brit parlamentáris rendszer híve. Erre épült lapjának politikai programja is. Csakhogy a húszas évek végén, a harmincas évek elején Debrecenben éppúgy, mint máshol, nem mindenki gondolkodott az ő mintájára. Az „ébredők” szélsőséges táborra különösen aktív volt a helybeli egyetem diákjai között, akik a német nemzeti szocialistákat utánozva randalíroztak a városban és a nagyerdei fakultás körül. Debrecen másik napilapja, a *Hajdúföld*, a *Független Újság* konkurense, ebben készségesen támogatta őket. Gyakran hallottam otthon Kolosváry-Borcsa Mihálynak, a *Hajdúföld* főszerkesztőjének, apám esküdt ellenfelének a nevét. Kolosváry-Borcsa és apám, kard helyett kivont vezércikkkel vívtak naponta párbajt.¹

A politikai harc nemcsak papiroásra és nyomdafestékre szorítkozott. Három évvel a világra jövetem előtt, 1928. október 23-án – de hadd idézzem itt dr. Kerepeszki Róbertet, a Debreceni Tudományegyetem történelemprofesszorát: „három fiatalember kereste fel a Debreceni Független Újság szerkesztőségét, és figyelmeztették az újságírókat, hogy az egyetemi ifjúság hamarosan „retorziókkal” fog élni ellenük. Akkor és a másnapi lapszámban a Debreceni Független Újság élesen válaszolt a fenyegetésre: „Minket az újságírói kötelességünk teljesítésében meggátolni nem lehet. [...] Nem uszítunk senkit rendzavarásra, nem uszítjuk híveinket arra, hogy a más elvét valló emberek fejét törjék be, és nem uszítottunk arra sem, hogy elpusztítsák azokat az újságokat, amelyek más úton óhajtják a nemzetet boldogítani. Tiszteletben tartjuk mindenki

1 Kolosváry-Borcsa Mihály nagy politikai karriert futott be mint a Sajtókamara elnöke, a náciarát Gömbös-, Imrédy- és Sztójay-kormányok s végül a rövid életű nyilaskeresztes Szálasi-rezsim sajtó-államtitkára. Az összeomláskor Németországba menekül, az amerikaiak elfogják, és kiadják a magyar kormánynak. A népbíróság kötél általi halálra ítéli, amit 1946. december 6-án hajtanak végre.

meggyőződését, de ezt követeljük a mi meggyőződésünk számára is. Vegye tudomásul mindenki, akit illet, hogy a megfélemlítésnek és az erőszaknak nem engedünk...” Farkas Lajos, a Debreceni Független Újság főszerkesztője még ugyanezen a napon feljelentést tett a kiadó előtti tüntetés miatt... Sági Lajos rendőrfőtanácsos parancsára több egységet vezényeltek ki a Debreceni Független Újság Piac-utcai szerkesztőségének védelmére.”

A rendőrfőtanácsos mellett Hadházy Zsigmond, Hajdú megye főispánja is a Független Újság védelmére kelt, s rajtuk kívül apám számíthatott egy másik köztisztviselőben álló személyiség baráti támogatására is. A két háború között a széles kultúrájú, „liberális” szelleműnek tekintett Baltazár Dezső református püspök állt a „kálvinista Róma” élén. A modern gondolkodású főpap szimpatizált az ateista újságíróval: a két férfi kitűnően megértette egymást.

Az ég, amelyet ő egész életében hűségesen szolgált, 1936-ban, hatvanöt évesen, magához hívta fiát, Baltazár püspököt, hogy ezentúl fentről kövesse szemmel e fura világ egyre ijesztőbb eseményeit. Apámnak is valószínűleg elege lett a kisvárosi csetepatékból, és harminchárom évesen kedve jött valami újat, modernet, nálunk eddig sohasem létezőt útba ereszteni. A „syndicating”, ez a neki rendkívül logikusnak tűnő ötlet, az Egyesült Államokból érkezett. A kis büdzséjű, kevés munkatárssal rendelkező *Független Újság* például a helyi egyetem és a helyi gimnázium szaktanáraival íratta a szépművészeti, zenei, gazdasági, tudományos, filozofikus vagy pedagógiai jellegű cikkeket. A honorárium ugyan szimbolikus volt, de a büszke szerző neve ott szerepelt az újságban az egész város láttára, és persze a barátok között kávéházi beszédtema is lett belőle.

Így határozta el apám, hogy alapít a fővárosban egy sajtóügynökséget, s megpróbálja a cikkeket „szindikálni”, azaz megjelentetni más vidéki újságokban is, ha... Minden azon múlt, sikerül-e elfogadtatnia az ötletet egy bizonyos számú főszerkesztő-kollégával. Sikerült. Sokan jól ismerték őt sajtókonferenciákról, újságíró szövetségi összejövetelekről meg onnan is, hogy az akkoriban híres debreceni futballcsapat, a Bocskai elnöke volt.

Negyvenen mondtak neki tüstént igent. Apám megalapította a Vidéki Napi-lapok Szindikátusát, irodát nyitott a Szervita téren. Onnan rendelt cikkeket ismerős tanároktól, szakemberektől, társadalmi egyéniségektől úgy, ahogy a kulturális és a politikai események megkívánták. Egyetlen gépirónó gépelte a cikkeket az akkoriban használatos stencilekre. Egy irodaszolga nyomta ki őket negyven példányban a sokszorosítógépen, s szaladt le a megcímzett borítékokkal a Petőfi Sándor utca túloldalán levő Nagypostára. Abban az időben gyors volt a levélhordás. A cikkek másnap reggel megérkeztek a szerkesztőségekbe.

1936 őszén felszálltunk hát a budapesti sebesvonatra, s a Keleti pályaudvarról egyenesen a Rákóczi úti Metropol Szállodába taxiztunk.² Egy hotelszobában aludtunk mindhárman, én egy díványon a sarokban. Apám nem akart lakást

2 Ma Mercure.

bérelni addig, amíg nem volt biztos vállalkozása sikerében. A próbaidő egy egész évig tartott. Sajnáltam-e én saját kis gyerekszobámat? Igen. Hiányzott-e a Nagytemplom? Ott volt helyette, jobbra az ablaktól, az elegáns Nemzeti Színház. És a Déri Múzeum virágoskertje? A Városligettel vigasztaltam magam. Hát a csónakázó-tó a debreceni Nagyerdőn? Felfedeztem helyette a fenségesen hömpölygő Dunát.

És sajnáltam-e szép nagy ebédlőnket, amelyben gyakran ültünk tízen is a hosszú asztal körül? Bevallom, hálátlan voltam neki, hiszen Debrecenben ez a bútordarab asszisztált fiatalkorom első művészi megnyilvánulásához. Ez időben ugyanis, jóval a pop, a rap és a hip-hop divatja előtt, szokás volt a kisgyerekeket a vendégek előtt produkáltatni. Nálunk is. Vállamhoz emelt, kivont fakarddal a kezemben, piros papírból szabott huszárcsákóval a fejemen, büszkén masíroztam az asztal körül, s teli torokból üvöltve énekeltem, amennyire az erőmből tellett:

*Söprik a pápai utcát,
Masíroznak a katonák.
Tizenhat esztendőös barna kislány, barna kislány
Sétál a regiment után.*

*Kérdi tőle a kapitány:
Hová, hová, barna kislány?
Mit kérdezi tőlem a kapitány, a kapitány?
Megyek a szeretőm után.*

Az ebédlőasztalt, a pápai utcával együtt, már érkezésünk első napján elfelejtettem, mert „Mától fogva a New York kávéházban ebédelünk és vacsorázunk – mondta apám, amikor kicsomagoltunk. – Az praktikus. Itt van mellettünk.”

A New York valójában két lépésre volt a körúton, a Dohány utca sarkán, a szemben álló háztömbben. A csillárokkal és kandeláberekkel kivilágított óriási balkonos teremben kora reggeltől késő éjszakáig nyüzsgött a közönség, futkostak a pincérek, kasszíroztak a „főurak”. Vacsoraidejében felhangzott a „szalonzenekar”, és a „dizözök” suttogva dalolták a mikrofonba szentimentális slágereiket. Ott, ebben a mulatós, lakomás, sziporkázó hangulatban lettem én hirtelen törzsvendége, ötévesen, a New York kávéháznak.

Tizenkét hónapig laktunk a Metropolban, tizenkét hónapig élveztem a New York kitűnő konyháját. Ott tanultam meg késsel-villával enni. Rendszerint a „mélyvíznek” nevezett, úszómedencéhez hasonló alsó szinten étkeztünk, a magunk megszokott törzsasztalánál. Csupa ismert arc vett körül bennünket, ők is „törzsvendégek” voltak. Legtöbbjük író, újságíró. Szüleim, akik tegeződtek velük, elvárták tőlem, hogy bokámat összecsapva s kissé meghajolva „kezét csókolommal” köszöntsem valamennyiüket.

A New York kávéház, már több évtizede valóságos irodalmi lexikonnak számított. Ott lehetett megtalálni minden említésre érdemes budapesti tollforgatót. Sokan közülük, tintásüveggel a feketekávé vagy a nagyfröccs mellett, ott körmölték cikkeiket, verseiket vagy novelláikat a koffeines illatú meleg atmoszférában. Telefonvonal vagy lakáscím hiányában ugyancsak ott lehetett üzenetet vagy csomagot hagyni nekik a ruhatárban. Legtöbbjük nem úszott a pénzben. Egyszer s másszor a megértő főpincér segítette ki őket a hónap végéig. Szüleim ösztökélésére, e hosszú év alatt, százak előtt álltam haptákba. Ennyi hosszú év után, csak kettőre emlékszem közülük: Szép Ernőre és Heltai Jenőre.

Szép Ernő kopaszodó, finom modorú kis emberke volt. Ma is még leginkább a tekintetét látom. A költő szerény, de mégis kíváncsi, firtató szeme világát. Azét, aki egyszerre szeretne behatolni a szemközt álló élőlény lelkébe, vagyis a felfoghatatlanságába. Ötéves koromban ezt persze nem lettem volna képes így megmagyarázni, de valahogyan, tudat alatt, mégis megéreztem. Később kutattam költeményeiben ezt az egyszersmind reménykedő és pesszimista nézést, azt, amit a poéta a világra szegez, öregekre és fiatalokra egyaránt, s amit talán Bánat című verse tükröz a legjobban:

*Álmos vagyok, gyáva, szegény,
Kinek se szándoka, se terve –
Istenem hol lehetek én,
Az életem hol folyhat, merre?*

Heltai Jenőt a legelső pillanattól fogva joviális viselkedése tette nekem szimpatikussá. Elegáns, széles vállú, nyílt arcvonású bácsira emlékszem, aki oldalra fésült hajával nekem magabiztosnak és barátinak tűnt. Apám tegeződött vele, de mókásan „Elnök Úrnak” szólította. Mint mindenki más. Később persze ke-restem, honnan jön ez a titulus. Talán onnan, hogy a Pen Club alapító tagjai közé tartozott? Vagy hogy egy darabig ő dirigálta a Vígszínházat?

Az „Elnök Úr”, aki író volt, költő, drámaíró, s ha a helyzet megkívánta, zsur-nalizsista is, kezet nyújtott nekem, amikor a szülői utasításoknak megfelelően haptákba vágtam magam előtte, s hellyel kínált a szomszédos széken. S amikor így körülbelül egy magasságban voltunk, nyájasan feltette nekem a kérdést, amire sok magam korú kis barátom akkoriban azt felelte volna: mozdonyvezető vagy parádés kocsis.

– Mi akarsz lenni, amikor majd nagy leszel?

Nem haboztam egy pillanatig sem:

– Újságíró.

Szavamat adtam rá a New York kávéházban a magyar irodalom egyik nagy személységének.

Mi mást tehettem volna?

Malenki robot

Vasárnap reggel volt. Tiszta, napsütéses, mosolygós, esőmentes, enyhén szeles időben léptem ki az utcára. Fehéres-szürkés báránnyelű gőngyölődtek az égen, mint a friss vattacukor. Rajtuk szőke copfos, huncut szemű kis angyalok üldögéltek, vagy legalábbis én így képzeltem, amikor felkacsintottam a firmamentre. Olyan igazi tavaszi reggel volt, amilyen csak április hónapjában létezik.

A tél már leköszönt, morogva visszabújt barlangjába. De, talán a hajnali fagyok miatt, nekem úgy tűnt, a tavasz még várta a felülről jövő megbízatást, hogy igazából hivatalba lépjen, s átvegye az ügyek intézését. Se ilyen, se olyan, határozatlan időszak volt ez a hirtelen áprilisi kivirulás. Az egyik a másiktól várta, hogy elsőnek mocsanjon.

Nem tagadom, magam is valahogy így voltam vele. Haboztam, mint az évszakváltás, mielőtt útnak eredtem. Már csak azért is, mert olyan hosszú, olyan véget nem érő volt számomra az elmúlt tél. Fagyos. Goromba. Gyakran mínusz huszonötre zuhant a higany, vagy talán még annál is lejjebb. Sok-sok hóval. 1945 telén rengeteg hó esett a budapesti utcákra és ez a feketére szennyeződött, jéggé fagyott, dimbes-dombosra taposott hó, mind ott maradt a járdán. Nem volt, aki seperje, lapátolja. Hová lett a simléderes sapkás, vörös orrú, csikket rágcsáló, harcsabajszos utcaseprő? És a bekecses, vastag szemöldökű viceházmester? Miért nem álldogált ő sem mogorván a kapu előtt vörösre fagyott csupasz kezében a hólapáttal? Hát azért, mert az utóbbi időben az utcaseprők is, meg a vicik is, mint a többi férfi, akarva, nem akarva, éjjel-nappal a háborúval voltak elfoglalva.

Nekem is a háborúval kellett volna kezdenem ezt a történetet, hogy az, ami itt következik érthetőbb legyen. Elfelejtettem volna? Dehogy. Az ilyesmit nem lehet, de nem is szabad elfelejteni. Csakhogy én nem szívesen beszélek róla. Talán a rossz emlékek miatt? Persze hogy a rossz emlékek miatt. Tehát azzal kellett volna kezdenem, hogy itt, nálunk, Budapesten, Magyarországon, mostanáig háború volt. És hogy éppen mostanában értünk mi a háború végére. És hozzá kell tennem még azt is, hogy nemcsak nálunk dúlt a háború, hanem máshol is. Egyszerűen, világháború volt. Annak érkeztünk a végére. Aki megélte, megtanulta, a háborúban az egyetlen jó dolog, amikor az véget ér. Hát e szép áprilisi reggelen a világháború már a vége felé járt, és hála a simogató tavaszi napsütésnek, még a hó is olvadozott.

A napfény, az olvadás csábított ki engem is az utcára. A tél jórészét a pincében töltöttem, amit az ostrom alatt a hivatalos nyelv „légő-pincének” nevezett. „Légő” nekünk akkoriban légoltalmat jelentett, hiszen a légből hulló bombák ellen kerestünk védelmet. Így lett bunker a mi Pozsonyi úti bérházunk pincéje is, ahol békeidőben a lakók a régi poros kacatjaikat őrizték. Biztosabb bunker volt a miénk, mint a Hitleré a Reichstag alatt, mert én még mindig itt vagyok, ő meg már régóta a pokolban.

Április közepe táján már három hónapja odébbállt a háború a mi megkínzott városunkból. A csetepaté Bécs felé vette az útját. Senki nem lövöldözött többé

senkire. Hirtelen biztonságban éreztük magunkat. Csodák csodájára, még némi ennivaló is akadt, mert a Nyugati előtt a villamossínekre tolatott marhavagyonokból ingyen krumplit osztogattak az arra járóknak. Legalábbis azoknak, akiknek jutott belőle. Az erőszakosabbaknak, a hangosabbaknak, az éhesebbeknek, akik félretolták a félénkebbeket. Ki osztogatta a krumplit, és milyen okból? Nem tudtam, de nem is kerestem, mi volt a dolog hátterében. Jótékonyág? Propaganda? Véletlen? Ki a fene törődött vele? Hónapok óta korgott a gyomrunk, és a kicsírázott, kékesre fagyott burgonya, amit otthon egy kis kerek fekete vaskályha izzó tetején sütöttünk porhanyósra, nekem a béke és a bőség újrabeledését jósolta. Reményt keltett. És akcióra készítetett, mert egy-két édesre fagyott sült krumpli nem volt elég egy tizennégy éves nagyra nőtt korgó gyomrú fiúnak.

Az élelmiszerüzletek az utcánkban hónapok óta zárva voltak. Mindegyik. A fűszeres, a gyümölcsös, a hentes. Volt velünk szemben egy tejszarnok. Az is. Mind lehúzták a redőnyt, mert nem volt mit kínálniuk. Így fedeztem fel, hogy a háború szó nemcsak lövöldözést jelent, hanem áruhiányt is. Eddig erre soha nem is gondoltam, pedig minket az iskolai történelemórákon jóformán mindig csak háborúkról oktattak. Kisebb, nagyobb háborúkról, egészen az ókori görögökig visszamenőleg. Kik voltak a vezérek. Volt ott szó Julius Cézárrol, Nagy Sándorról, Dzsingisz Kánról, Zrínyi Miklósról, Napóleonnól meg még Jellasicsról is. Milyen fegyverekkel gyilkolták egymást? Gyalog-e vagy lóháton? Hány halott lett egy csatában, hová temették őket? De, ha jól emlékszem, egy árva szó sem esett arról, miért nincs ilyenkor élelmiszer a boltokban. Erre az élet adta meg nekem a választ. Az én saját fiatal életem, amit sikerült megőriznem. És egy világháborúban, végső soron, csak ez számít, semmi más.

Szóval, ott tengtem, lógtam ezen az áprilisi vasárnap reggel a Pozsonyi úton, hosszú télikabátban, fülemre húzott svájcisapkával, magas szárú cipőben. A saját bakancsomat már kinőttem (de abból sem lehetett egy nagyobbat találni, mert a cipőüzletek is zárva voltak), így hát elhunyt nagyapám divatjamúlt, századforduló körüli cúgos cipőjében meg egy kinőtt sínadrágban közlekedtem az utcán.

Nem divatbemutatóra mentem. Harmonikus öltözékük körülöttem, ebben a zord téli világban csak a szovjet kiskatonáknak volt. Jó meleg, világosszürke steppelt vattazubbonyt hordtak, kiváltázt gatyával, aminek a szára rövid filccsizmájukba torkollott. Fejükön fülvédős szőrmesapka ötágú vörös csillaggal. Úgy hallottam, ebben az uniformisban jobb híján még a pusztá havon is képek voltak aludni. Dunya nélkül.

„Ivának” hívtuk az oroszokat, akik kizsuppolták innen a Wehrmachtot. Honnan ragadt rájuk a becenév? Talán még az első világháborúból emlékeztek rá az öregebbek. Amikor ezek a behemót ukránok és ferde szemű kirgizek először hatoltak be vattával bélelt egyenruhájukban a mi „légópincénkbe”, hónapok alatt dobtaras géppisztolyukkal, és zajtalanul jöttek-mentek a cementpadlón, nekem úgy tűnt, ők mind óriási rongybabákhoz hasonlítottak.

Januárban kergették ki a környékünkéről véglegesen a németeket. A Duna-part csak néhány lépésre volt tőlünk, és én a még zárva tartott gimnáziumi osztály helyett ott kíváncsiskodtam. Mi vonzott oda? Az, hogy az oroszok ott állították fel január végén, Budára célozva, az ágyúkat meg a Sztálin-orgonákat, hogy kifüstöljék a várból az ott ragadt ellenséget. Ott szoktam hozzá a rusz-kikhoz. Hangos, csattogós nyelvükhöz. Durva, de muzikális hanglejtésükhöz. A szürkeköpenyes, fekete perzsakucsmás tisztek üvöltözéséhez, amint a sor-katonákat ösztökélik, akik a sztyeppékről ideterelt bozontos kis lovakkal húzgálták jobbra-balra az ágyúkat, rakétavetőket. Kívülről figyelve, az orosz hadsereg valami leírhatatlan rumliban működött. Aztán felfedeztem, hogy a szláv logika a hamis, az ellenséget félrevezető szervezetlenségben rejlik. Ezzel sikerült letaglózniuk a szervezettségéről híres Harmadik Birodalmat.

A Duna hóköntösös partján vettem legelső orosz nyelvleckémet is. Amikor túl közel sompolyogtam a tűzerekhez, hogy jobban lássam, miként csúsztatják az ágyúba a lövedéket, a katonák durván rám ripakodtak. Mint később egy magyarul valamit dadogó ukrán harcos mutogatós tolmácsolásának hála, kiderült, az orosz katonai szókincs, főleg amikor buzdításról vagy tiltásról van szó, kizárólag a nemi élet legintimebb aspektusaiból táplálkozik, gazdag anatómiai részletekkel. Pontosan úgy, mint a mi tolvajnyelvünk az iskolaudvaron. Otthon voltam.

Azt is megtanultam, hogy „hleba”. Kenyér. A ruszki a havon ülve, két ágyú-lövés között, vastag szeleteket nyisszantottak le a szögletes fekete bélű komiszkenyerükből, és nagyokat nyelve tömték a szájukba az éktelen darabokat. Néha megsajnálta bennünket, és hangosan csámcsogva, „vot”, „nesze” kiáltással, dobta oda nekünk, kiéhezett kamaszoknak egy falatnyit, amit a levegőben kaptunk el, mint egy teniszlabdát.

Régi, több hónapos emlékek ezek. Most itt az áprilisi napsütés és vele együtt a béke. Az Ivánok Berlin alatt csepülnek a Fritzeket, az amerikaiak elérték az Elbát. Még egy-két hét, és vége az egész cirkusznak. Nem lesz az más, mint egy rossz emlék. Lemegyek a folyópartra, ahonnan az ágyúkat már régen elhúzták valahova nyugat felé a Sztálin-orgonákkal együtt. Onnan jobban látom a felrobbantott Margit-hidat, amelynek letaglózott ívei szomorúan lógnak a szürke vízbe.

A Sziget utcánál bandukolok a Duna felé. Ott majd lemegyek a lépcsőn a rakpartra. Akkor veszem csak észre, hogy egy szakasz orosz katona áll a flaszteren. Mellettük ballagok el, de az egyik elém áll: „Zdrásztvujtye.” „Zdrásztvujtye” – felelem neki. Jó napot. Se agresszív, se mosolygós. Mit akar? „Malenki robot” – jelzi a ruszki. Azt is megtanultam mióta itt vannak: „kis meló”. Kicsike robotolás. Most látom csak, hogy arrébb, a saroknál, egy egész csoport civil férfi ácsorog. Fiatalabbak, öregebbek, vegyesen. Engem is beállítanak közéjük. Vagyunk valami harmincan. Egy orosz elöl, egy orosz hátul, úgy kísérek le bennünket a rakpartra.

És ott, a Margit-rakparton derül ki: az oroszok egy kétszárnyú fahidat építenek a Margit sziget két oldalán. Az új híd Pestet és Budát fogja összekötni

a lerombolt Margit-híd helyébe. Van ott a rakparton minden, ami kell hozzá: facölöpök, deszkák, szegecsek, vastag kötelek, talicskák, kátránypapír. Meg egy sereg pufajkás utász és egyre több férfi honfitárs, akiket az Ivánok a Sziget utcában kaptak el vasárnapi séta közben. Én vagyok talán köztük a legfiatalabb, de nem látszik, mert nagyra nőttem, noha éppen csak másnap töltöm be a tizennegyedik évemet.

A frissen fűrészelt cölöpökből a természet kellemes szaga árad. Mellettük egy kisebb dombnak megfelelő tíz-húsz kilós, egyenetlenül fejtett szikladarab. Ezeket a köveket kell nekünk, az utcán összeszedett vasárnapi sétálóknak, egyenként felölelni, pusztá kézzel a híd megépített szakaszára cipelni, s onnan a folyóágyba vert fapillérek körül a vízbe dobálni. Nem mondták, miért. Mi, kényszermunkások, magunk között arra következtetünk, hogy a Dunába hajgált kőhalmoz biztosítja a facölöpöket a vízáramlat ellen. Igaz-e, vagy nem? Mérnök legyen, aki megmondja. És különben is, ki a fene törődik vele? Dolgozni kell. Egy őrmester némán követi mozdulatainkat. Nincs idő se pisilni, se cigarettázni. „Hleba” sincs délben. Se ivóvíz. Korog a gyomrom. Két karommal a hasamhoz szorítva hurcolom a víz felé a durván kicsákányozott kődarabokat. Kabátomon lehorzsolódott a szövet, nagyapám hegyes orrú cúgos cipője a padlózat réseibe akadozik. Automatikusan hurcolom a köveket. Mögöttem egy idősebb zömök, borvörös arcú, halálra fáradt férfi nyögdecselve ismételteti két ennyel: „A kurva annyukat!” Amikor az esti sötétedés érkezével a ruszlik végre valahára lefűjják a munkát, már a fáradságot sem érzem. Szerencsére, csak öt percre lakom innen. Mihelyt hazatántorgok, elterülök az ágyamon, és alszok reggelig mint egy csecsemő.

Sötétedik. Nicsak, az oroszok egy kis asztalka elé terelnek bennünket, rajta egy papírlap. Egy bankjegyet kap mindegyikünk a napi munkáért. Nem emlékszem már mennyit ért. Inflációs idők járták, sok nulla volt rajta. Oda kellett kanyarítani érte a nevünket a listára, egy aláírással. Hát nem semmiért melóztunk. A gesztus meghatott ezektől a durva emberektől. Még valami szimpatikus mosolyfélét is véltem felfedezni a mongolos pofacsontokon.

Amikor mindenki megkapta a jussát, a katonák azt hadonászták, álljunk sorba, együtt megyünk majd vissza a városba. Voltunk vagy százan. Csupa férfi. Fiatalabbak, öregebbek vegyesen. Elindultunk fel a lépcsőn a rakpartról, Sziget utca, Pozsonyi út, masíroztunk a körút felé. Hová a francba megyünk így este, mint egy birkanyáj? Leszállt az éj. A háború óta nem működött az utcai világítás.

A Phoenix utca sarkán nem bírtam tovább. Észrevétlenül kisurrantam a sorból, és csendesen felszívódtam az esti homályban... A többiek zárt sorban baktattak a kocsiuton a géppisztolyos szovjet katonák felügyelete alatt. Csak évtizedek múlva tudtam meg, hol volt a végállomás... „A második világháború után a győztes Szovjetunió az elfoglalt és leigázott országok lakosságának munkaerejét a jóvátétel részének tekintette: több mint négymillió külföldi állampolgárt hurcolt el kényszermunkára, munkatáborokba. A fogságba vetettek 85 százaléka a németek, a japánok és a magyarok közül került ki, voltak közöttük

hadifoglyok és találomra összeszedett civilek is. A kényszermunkásokat városok és üzemek újjáépítésére, mocsarak lecsapolására, gyárak, utak, hidak és gátak építésére használták. A táborokban uralkodó zord körülmények, az embertelen munka, az őrszemélyzet brutalitása, az elégtelen ételmezés, és a betegségek, valamint a szélsőséges időjárási viszonyok miatt a legyengült foglyok tömegével haltak meg. A Szovjetunióba rabszolgamunkára kényszerített hétszázezer magyar közül mintegy háromszázezren soha nem tértek vissza.”³

Esztergályos leszek

A személyzeti főnök gondolkodva vakargatta a fejét. Feltettem magamban a kérdést: az intelligencia jelének tekintsem-e magas homlokát, vagy inkább a mindennapi, sok gond okozta vakargatásnak? Beszívta ajkát, mint aki tanácsot szeretne kérni, de nem tudja, kitől. Egy pillanatig kibámult az ablakon a gyár szomorú udvarára, s az ég felé nézett, mintha a mennyből várná a megoldást. Az se segített. Reggel hatkor még sötétszürke volt az égbolt.

„A Te problémád nem mindennapi, Farkas elvtárs.” Csupaszw „e” betűvel mondta a problémát, ékezet nélkül, mint az időben pártkörökben szokás volt. Valami potentát, talán Marosán György, a hordószónok harsogta így egy nagygyűlésen, s a „népiesnek” elkönyvelt formula előbb-utóbb, valahogyan saját magától kötelezővé vált. „Nem értem a problémádat... Mi a túróst csináljak én veled, barátom?” – sóhajtott lemondóan.

Megmondom őszintén, jómagam sem értettem a saját problémámat. Ha ezen a kora őszi hajnalon, tizennyolc évesen, itt ülök most az angyalföldi ATRA vasüzem személyzeti főnökének az irodájában, térdemen egy nagy közértés zacskóval, amelyben vadonatúj sötétkék kezeslábas munkaruhám rejlik, az... Jó, hát elmesélem, mi történt velem egy héttel előbb.

Egy héttel ezelőtt beállítottam Katona Évához, a *Szabad Ifjúság* főszerkesztőjéhez. Nem volt szokás telefonon randevút kérni. Ha szabad volt, beengedtek hozzá, ha nem, várni kellett az előszobában, a régi számokat böngészgetve. Ezúttal beengedtek. Valami pályázatra küldtem be egy cikket, két évvel előbb. Elfogadták, közölték, buzdítottak. Gimnazistaként írtam nekik tárcákat, gloszszákat, életből ellesett jeleneteket. Az volt az álmom, hogy érettségi után riporter legyek. Hát most leérettségiztem, nyaraltam is. Fialat voltam, napbarnított, tele tervekkel. Készen a dolgos életre. Ezt mondtam el Katona Évának, ennek a munkássorból előléptetett, egy országos napilap élére helyezett, meghatározhatatlan korú, de talán mégis fiatal asszonynak, akinél, mint elegánsan mondják, „az intelligencia túltesz a szépségen”. Éva becsült engem, tehetségesnek tekintett. Szívesen kommentálta írásaimat, és amit a legbátorítóbbnak találtam, közölte is őket. Biztosítva volt a jövőm. Rögtön bevezettek hozzá.

3 Felirat a Terror Háza egyik kültéri kiállításáról.

- Gratulálok, András - mondta. - Matematikából is átmentél?

- Abból is. Valószínűleg véletlenül. - Elmosolyodott:

- És most?

- Hát éppen ezért jövök hozzád, Éva. Folytathatjuk az együttműködést. De mint a Szabad Ifjúság rendszeres munkatársa. Te jól tudod, az álmod az, hogy riporter legyek nálatok. Más szóval: állást keresek.

A mosoly eltűnt az arcáról. Összeráncolta a homlokát:

- Ismersz engem, nem vagyok kertelés. Ez itt a MINSZ⁴ napilapja és a Szövetség utasításai világosak. Nincs kivétel! A magyar sajtóban véget kell vetni a burzsóá elemek többségének. Ma már én csak munkásszarmazásúakat veszek fel a laphoz.

- Minek minősítesz engem? Burzsujnak? Apám értelmiségi...

- Ne egyszerűsítsük a dolgot. (A „dolgot egyszerűsíteni” a dogma kétségbevonását jelentette.) Gondolj Marx osztályharc-elméletére és pártunk abból eredő stratégiájára! Ne felejtse el azt se, ami magától értetődő: egy munkás származású srác jobban ismeri a munkásosztály érzéseit, viselkedését, vágyait. Hivatását. Másképpen is gondolkodik, másképpen él, lélegzik. Harcosabb. - S hogy véget vessen a vitakozásnak, hozzátette: - Ez egyébként is elvi kérdés.

Ismertem a kifejezést. „Elvi kérdés.” Elvi kérdésekben nem volt, de nem is lehetett vita. A párt mantrája szent volt. Engem, a burzsujt, egyszerűen kiközösítettek a szentélyből. Kirúgtak, mint egy tökrészes embert éjfélkor a talponállóból. Marx Károly rúgott ki, aki száz éve Engels pénzéből egész nap csak körmölt egy jól fűtött szobában, és a felesége háta mögött erkölcstelenkedett a szobalánnyal. Mit válaszoljak rá?

- Az ember felelős a jelenért és a jövőért, Éva. A múltat nem lehet visszacsinálni. Hogyan küldjem elhunyt nagyapámat, aki vendéglős volt Békéscsabán, visszamenőleg Csepelre, a Weiss Manfrédhoz, hogy ott legyen visszamenőleg esztergályos? Az egészséget visszamenőleg... Ilyesmi csak a regényekben létezik.

Katona elvtársnő a körmével kapirgált egy mappán, mialatt elgondolkodott. Azután csendesén dúdolgatva egy ceruzát szorított a fogai közé. Percekig szótlanul néztük egymást.

- Van egy ötletem.

- Csupa fül vagyok!

- Menj el te magad vasmunkásnak. Ne a nagyapád.

- Nem riadok vissza az elképzeléstől. Nem félek attól, hogy melós legyek. De az én személyes perspektívám nem változik. Riporter akarok lenni.

- Az egyik nem zárja ki a másikat. Légy melós egy évig. Ismerd meg az üzemet, a termelést, a munkásosztályt. - Hangját beüzüstözte a pátosz, mint a szovjet filmekben. - Él velük, tölts időt közöttük, egyél, igyál, fáradj, izzadj, szórakozz, mint ők. Tanulj meg a munkások józan eszével gondolkodni.

4 Magyar Ifjúság Nemzeti Szövetsége, a Kommunista Párt ifjúsági szervezete.

Nem is várta, hogy igent mondjak, tiltakozzak a józan ész ügyében, ráugrott a telefonra. Tárcsázott jobbra-balra, kért, követelt, ellentmondást nem tűrő baritonján, mert mindenkit ismert. Néhány perc alatt felfedezte, hogy létezik az iparban, a felnőttek részére, egy „átképzős”, gyorstalpaló formula. Az érett emberek, a tanonckodás négy éve helyett egy év alatt szerzik meg szakképzésüket.

Imígy vettem tegnap spórolt pénzemből egy overált. Szüleim egy fillért se adtak rá. Nem értették az egészet. „Nem azért neveltünk téged, hogy proli légy, a család szégyene. Mi normális, felfelé törő polgárok vagyunk...” Polgárok... Hát éppen ez volt az én bajom. A polgári származás. Másnap, hajnali ötkor vörös szemekkel másztam ki az ágyból. A 15-ös villamos elvitt a Lehel térig, ott a Váci úton átszálltam a 3-asra, Angyalföld felé. Atyaisten, hányan gyömszölődtünk be abba a villamosba. Emberi fűrtök lógtak róla mindenütt. Tucattájával voltak a tujázók⁵ is. Nem volt nehéz kitalálni, mind a munkásosztályból származtak. Figyeltem őket, vígan mennek-e a melóba, építeni a szocializmust. A hangulat morózusnak tűnt. Úgy látom, meggyőződésüket inkább a szívükben hordják, mint a fizimiskájukon. A munkásosztálynak nem illik harcos szelleméből reklámot csinálni. Az üzem egyébként jó nagy a Váci út egyik mellékutcájában. Igazi vasas üzem. A vasmunkások alkotják a munkásosztály élgárdáját. Ez a sok micisapkás fickó, öregek, fiatalok, ez mind élgárda. Nekem, a burzsujnak ez megtisztelő. Most itt ülök a személyzeti főnökkel szemben... Megint szemügyre vesz. Újabb vakargatás... Feláll, unottan néz ki az ablakon.

- Nem értem ezt az egész balhét... Te azért jöttél ide, hogy ne maradj itt? Hogy elmenjél? Ilyet még sose láttam.

- Ez nem ilyen egyszerű, Csete elvtárs...

- Mert azt hiszed, nekem ez egyszerű. Mióta valaki ott fent kiagyalta ezt az egész átképzős cirkuszt? - A plafonra mutatott, de a pártközpontot értette rajta.

- Mit mondjak neked? Tegnap hallottam róla először...

- Tudod, mire szolgál az „átképzés”?

- Mire, Csete elvtárs?

- Munkára fogni az összes reakciót. Átképezni őket, hogy termeljenek a rohadékok, hogy valami hasznunk legyen belőlük. Tudod te, kik ezek? A csuhából kiugratott szerzetesek. A Conti utca összes striches kurvája. A B-listázott bürokraták.⁶ Bezártuk a kolostorokat, a kupikat, vége a horthysta közigazgatásnak, valahol tisztességes munkára kell őket fogni.

- Remélem, Csete elvtárs, engem nem sorolsz közéjük, - összeráncolt szemöldökkel, szúrósan néztem a képébe. - Én tizennégy éves korom óta vagyok aktív. A MADISz-ban⁷ kezdtem, a Diákszövetségben folytattam. Ha engem tizenhat éves koromban felvettek a pártba...

5 Akik a villamos „hátuljára” kapaszkodva, jegy nélkül közlekednek.

6 „Osztályellenségnek” tekintett, a múlt rezsimből fennmaradt közalkalmazottak.

7 Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség.

Nem kellett tovább mesélnem. Szokás szerint, ott volt az életrajzom az orra előtt. Különben is elege volt belőlem, lipótvárosi burzsujgyerekből, amikor tucátjával kellett a prostituáltakat meg a kispapokat „átképezni”. Nem szerettem volna a bőrében lenni. Egy pakli elnyomorított Munkást halászott ki a zsebéből.

- Cigi?

- Kösz.

- Beteszlek drehásnak. – Látta, nem érttem. – Esztergályosnak. A német „dreheren”-ből ered a szó. „Forgatni”. Mert nálunk, a kezdet kezdetén, leginkább a svábok mesterkedtek benne. A megmunkálni való vasanyag forog az esztergapad pofájába rögzítve, te meg..., te meg dolgozol rajta az edzett acélból gyártott esztergakéssel, mint egy, mint egy... szobrász. A legnemesebb vasmunkás mesterség...

Nahát. Prolinak készültem és végül Kisfaludi-Strobl⁸ lesz belőlem. Meg nem. Szüleimmel szemben így már jobban is hangzik az egész. Lementünk az üzembe. Akkor nagy hangár volt, mint egy futballpálya. Zajos, teli mindenféle gépekkel, előttük olajfoltos kék munkaruhába öltözött emberek szorgoskodtak. Fialok, idősebbek. Kíváncsian mértek végig. Tanoncnak öreg voltam, reakciós funkcionáriusnak vagy szerzetesnek fiatal. Nem tudtak hová tenni.

Az üzemberendezésnek megvolt a maga logikája. A gépezetsor legelső masinái, több munkással körülöttük, egyszerű szériadarabokat produkáltak. Amint Csetét követtem, úgy váltak a gépek egyről egyre nemesebbé, komplexebbé, és akik kezelték őket, idősebbé, szemmel láthatóan tapasztaltabbá. Legtöbbjük, gondterhelten hajolt a masinája fölé, és figyelemmel mustrálta a széleseben forgó, egy csapból sugárzó fehér folyadékkal hűtött acéldarabot, amelyről kése, csikorgó zajjal borotvált le egy fémfonalat.

Csete a legutolsó esztergapadnál stoppolt. Az idősebb esztergályos leállította a gépét, drótkeretes pápaszeme mögül értetlenül nézett ránk. Ötven körüli, kistermetű fáradt férfit láttam magam előtt, kopott, lötyögő civil nadrágban, felgöngyölt ingujjban. Kis macskabajsa alól gyanakodva pásztázott minket. Mellette vadonatúj kék kezeslábasomban én testesítettem meg a vasmunkások védőszentjét.

„Mi hoz ide, Csete?” A kérdés egyenes volt. Gyanakvó. De a személyzetis csupa méz maradt. „Szükségünk van rád, Makár bácsi. Hogy betanítsd...” És a fejével felém bökött. Minthogy nagyjából egyidősek voltak, a másikat bácsinak szólítva Csete elismerte Makár vitathatatlan felsőbbrendűségét. „Te jól tudod, Csete, hogy én már rég nem foglalkozok tanoncokkal.” „Hát ő nem tanonc, hanem átképzős” – ekszkuzálta magát a másik. A macskabajusz megint engem célzott. Nem látszottam se papnak, se fasiszta tisztviselőnek. Talán antipatikusnak se. Csak valami szokatlannak. Az esztergályos felhúzta a bal szemöldökét, mialatt ismét végigmért. „Jó, hagyd itt” – mondta röviden, és hátat fordított, hogy ismét a gépébe szorított vasdarabbal foglalkozzon.

8 Kisfaludi-Strobl Zsigmond (1884–1975) világhírű, kétszeres Kossuth-díjas magyar szobrász.

Így tettem meg a meghatározó lépést az esztergályosmesterség felé.

Makár bácsi kezdetben fukar volt a szavaival. Csak annyit mondott: „Figyelj és próbálj utánózni engem.” Figyeltem. Próbáltam. Lassan-lassan felmelegedtem, amíg egy délben együtt ültünk le ebédelni két ládán, az esztergapad mellett. Szar a kantin, mondta, mehetnek a francba a grízes laskájukkal. Egyetértettünk benne. 1949-ben már elfelejtettük, mi a bőség, de azért lehetett jobbat is találni a komor üzemi konyhánál. Makár bácsi a felesége főztjét részesítette előnyben. Emlékszem, aznap paprikás krumpli volt az alumínium csajkájában. Benne jó darab zsíros főzőkolbász, karikára vágva. A gyárterem egyik sarkában berendezett ipari vasedző kemencén melegítette fel a kosztját. Nyitott szájjal, jóízűen, csámcsogva nyelte az ízes krumpli darabokat, látni lehetett, amint csúsznak lefelé a gégéjén. Egy ismeretlen, örömteli embert fedeztem fel benne.

„A paprikás krumpli lelke a füstölt szalonna, magyarázta nekem. Nem drága, de nem is szabad spórolni vele, mert az adja az ízét, a zamatját. A lényeg az, hogy ne hajítsd a szemétkébe a szalonnahéjat. Le kell azt hámozni egészben, mielőtt felszeleteled a szalonnát és rádobod a burgonyára. A héját pedig benne főzni, mert abban van az az igazi jó füstölt íz.” Itt jegyzem meg: ha egy évvel később felhagytam az esztergályozással, a paprikás krumplit, amelynek változatlanul híve vagyok, amikor ezeket a sorokat írom, még mindig Makár bácsi tanítása szerint készítem.

Teltek a napok, a hetek, a hónapok. Makár bácsi lassan feloldódott. Egy délben pájslit hozott magával, amit különösen szeretett. Boldogan tunkolt a saftban, s az jó kedvre derítette. Láttam, valami piszkálja, végre előállt vele: „Te amolyan amerikai módra próbálsz nekiállni az életnek?” Mi a fenét beszél az öreg? – tettem fel magamnak a kérdést. – A negyvenes-ötvenes években mindaz, ami „amerikai” volt, nálunk negatívnak számított. Veszélyesnek. Ingujjával próbálta tisztogatni pápaszemét, mialatt rövidlátó tekintetét rám szegezte. „Olvastam valahol, náluk ott, Amerikában, ha valaki mérnök akar lenni, előbb egy gyárban dolgozik, hogy lássa, miről van szó, mert az azután praktikusan jön neki a szakmájában.” Miután a pájsli jó kedvre hangolta, elhatároztam, bevalom neki igazi életcélokat.

Figyelmesen, egy szó nélkül hallgatott. A munkásosztály méltó képviselőjével álltam szemben, nem spóroltam a részleteken. Minél tovább meséltem, annál kevésbé értette, mi húzott engem a munkásosztály és a szocializmus építése felé. Egy darab kenyérrel felmártogatta a csajka négy sarkában a maradék szószot, figyelmét a gyárterem madárpiszoktól foltos üvegboltozatára összpontosította, és álmodozva mesélte: „Negyvenben már összespóroltam a párommal annyi pénzt, hogy egy kisautót vehessünk magunknak. Mindig az volt az álunk. Aztán kitört ez a nyavalyás háború, és az egész fuccs lett.”

Nem tette hozzá, hogy a szocializmus építésével az autóvásárlásnak most lett csak fuccs igazán...

Határállomás

Leginkább a nyikorgás idegesített. A kerekek dörzsölték a síneket, a fékek súrolták a kerekeket, a vagonokat összekötő vaspadrólós átjárók minden egyes kanyarban szomorúan sírtak fel, és a mozdonyvezető, aki talán unta magát ezen a milliószor bejárt vonalon, egyszer s másszor jókorát húzott a gőzsípon. A hosszú, panaszos oroszlánüvöltés fülsértően visszhangzott a Börzsöny hólepel takarta, szelíd hajlatú hegyei között. Fél tíz lehetett, de az ég még sötétkék volt. Majdnem fekete. A piszkos vonatablakon át feketének tűntek a lustán szállingózó hópihéek is. Én maradtam egyedül a hideg, cigarettacsutka szagú fapados kocsiban. Morcos útítársaim, akik velem együtt ültek vonatra a Nyugatiban, egymás után szálltak le az elpetyhüdt, mozdulatlan külvárosokban. A szerelvény hirtelen nyögött egy nagyot, és fáradtan megállt.

Kis állomásépület tűnt fel a félhomályban. Rajta fehér tábla fekete felirattal: Szob. Csak négy betű és mégis milyen sokat jelent. Szob. Határállomás. Itt ér véget szülőhazám. Az az ország, ahol én huszonöt és fél évet éltem, tanultam, dolgoztam, barátkoztam, szerettem, terveket szőttem. Ahol küzdöttem egy eszméért, és alkalmasint az emberi aljasság ellen is. Huszonöt évesen már tudjuk, honnan jövünk és hová tartunk. Én is tudtam. Ezért szőttem magamnak rengeteg hosszú távú tervet itt, ahol a világra jöttem, s ahol tegnap útilaput kötöttem a saját talpam alá.

Tegnap ugyanis felborult velem a világ. Tegnap, 1956. december 7-én, pénteken, lementem az utcára bandukolni. Hétköznapi volt, mégsem dolgoztam. Már több mint egy hónapja voltam munkanélküli. Ilyen fiatalon. Miért? Hát az 1956. november 4-ei szovjet invázió miatt. Mióta az oroszok visszajöttek (anélkül, hogy igazában elmentek volna), nem volt se állásom, se munkám. A fegyveres ellenállás már a végét járta. Újból béke honolt Budapesten, kiszámíthatatlan, sok rosszat sejtető béke.

Az újságok még nem jelentek meg, az egyetlen rádió pedig főleg harci indulókat és orosz népdalokat sugárzott. Pletykákból, ellentmondásos rémhírekből elégedtünk. Meg a hetenként kétszer-háromszor megjelenő négyoldalas, szűkszavú magyar nyelvű közlönyből, amit a Vörös Hadsereg propagandistái szerkesztettek. Két forintért árulták a rikkancsok az utcán a ruszkek híradóját. Kíváncsiságból tegnap is megvettem. Kinyitottam. A harmadik oldalon, jobbra az alján, rögtön ráesett a szemem. Először a nevére: Dudás József. Mi történt Dudás Józseffel? Letartóztatták. Hova vitték Dudás Józsefet? Tökölre, a szovjet hadsereg magyarországi főhadiszállására. Mi lesz Dudás Józseffel? Bitófa vagy sortűz. A rövid közlemény, ha nem is említette a módszert, alig hagyott kétséget a végkimenetelt illetően. A cirill betűkkel írott halálos ítélet Dudás József nevével ott lebegett a szemem előtt.

Összehajtogattam és a zsebembe csúsztattam az orosz újságocskát a vér-fagyasztó hírrel. Dudás József... A fagyos, pesti járdán, valahol a Hollán és a Pannónia utca sarkán, megjelent előttem Dudás izmos sziluettje, amint

hátrafésült fekete hajával, panyókára vetett kabátjában, egy sereg felfegyverzett civil élén október 30-án, alig öt rövid héttel ezelőtt, benyomul a Nagykörút és a Rákóczi út keresztezésénél álló *Szabad Nép* székház előcsarnokába.

Dudás akkor tette be életében először a lábát a kommunista párt napilapjainak szentélyébe. Népfelkelőkből toborzott, állig felfegyverzett bandériumát a földszinten hagyta, és komótosan nekiállt a félemeleti balkonra vezető lépcsősornak. Én ugyanakkor lefelé lépkedtem. Félúton találkoztunk. Széles vállával elállta az utam. Egy lépcsővel feljebb maradtam, hogy uraljam a helyzetet. És a következő meglepő párbeszéd zajlott le kettőnk között:

- Újságíró vagy?

- Igen. És te?

- A Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány elnöke. Azért jöttünk ide, mert a Bizottmányunknak szüksége van egy napilapra. Tudnál nekem egy újságot csinálni?

- Hogyan csináljak neked újságot, amikor még a programotokat sem ismerem?

Ilyen gyors és felelősségteljes állásajánlatra az én fiatal karrieremben még sohasem volt példa. Újdonsült, égből pottyant jövőbeli harcostársam a kezembe nyomott két vagy három gépirásos papírlapot. Átfutottam őket. A program huszonöt pontból állt. Egyetértettem velük. Később tudtam meg, hogy az előző este diktálta őket a feleségének a konyhájukban, és hogy a Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmányt találkozásunk reggelén alapította.

Miért ne? – mondtam magamban. Három éve voltam az *Esti Budapest* külpolitikai szerkesztője, hat éve újságíró. Megtanultam a szakmát, de számítani se mertem volna arra, hogy ilyen fiatalon bízzák rám egy politikai napilap főszerkesztői státusát. De hát a forradalom felgyorsítja a karriereket. Ki mondta azt, hogy egy forradalmi pillanat évtizedekkel is felérhet? Danton? Robespierre? Nem számít. A lényeg az, hogy szabad voltam, mint egy kismadár. Október 23-án, a felkelés napján, a puskaropogás közepette ott ragadtam a *Szabad Nép* székházában. Leakasztottam irodaszobám kárpitozott ajtáját és télikabátommal takarózva rajta aludtam át az utolsó hét éjszakát. Nyomdánkban bénán álltak a rotációs gépek a külvárosokból itt ragadt nyomdászokkal. Újságpapír és nyomdafesték-készletünk elég volt hónapokra is. A régi vicc csattanóját idézve mondtam neki:

- Időm is van, tejem is van. De mi legyen a lapunk címe? Gondoltál már erre?

- Persze hogy gondoltam.

- Tehát?

- A mi fő követelésünknek kell kiáltania a címlapról: Magyar Függetlenség.

Ez az ember nekem már az első pillantásra szimpatikus volt. Életerős és biztonság sugárzott belőle. Programjával is egyetértettem. Lejjebb léptem egy lépcsőfokkal, és a tenyerébe csaptam.

- Apám a húszas években a debreceni Független Újság főszerkesztője volt. A családi tradíciónál maradunk.

Így kezdődött, alig öt héttel ezelőtt, egy életre szóló, hihetetlen kaland, ami alig néhány nap múlva ért véget. Drámaian. Hruscsov és a kreml-i Politbüro jóvoltából. Most itt ülök a vonatban, Szobon.

Látom a távoli szomorú szürkeségben a kis földszintes házikókat. A falu kihalt, egy lélek sincs a vasúti megállónál. Így van ez jól, erre számítottam. Néhány héttel ezelőtt, itt a sínek mentén, még zöldparolis ávéhás határőrök randalíroztak. Kettesével, géppisztollyal felszerelve igényelték az útlevelet a ritka utasoktól, akik Szobon át vonaton utaztak Csehszlovákia vagy Lengyelország felé. Ma ez mind a múlté. Megbénult az államhatalom, a hadsereg, a rendőrség. Eltűnt, nem létezővé vált a határőrség. Felszívódott. A magyarok tízezrei, százazrei, bugyrokka a kezükben, kisgyerekekkel a hátukon szelik át, hetek óta, hóban-sárban, az osztrák, vagy a jugoszláv határt anélkül, hogy akárki megakadályozná őket. Ha én most, ebben a ködös-havas világban a szlovák határon járok, az inkább a véletlen dolga. Meg a magyar-lengyel barátságé...

Kis Kárpát-medencei hazánk a híres „fordulat éve” óta, olyan légmentesen volt bezárva, mint egy befőttes üveg. „Se ki, se be” – volt a Rákosi-rendszer motója. És ezt a jelszót elektromossággal telített szögesdrótkerítések húzták alá körös-körül, az ország határai mentén. Világpolitikai cikkeimhez külföldi újságokból, hírügynökségek értesítéseiből ollóztam ki az alapanyagot, nem pedig a helyszínen. Az ötvenes évek szerény politikai „olvadása” 1956 tavaszán egy kis rést nyitott a vasfüggönyön. Így kaptam engedélyt arra, hogy ugyanez év májusában meglátogassam csehszlovák, lengyel és kelet-német kollégáimat a három főváros esti lapjainál. És vele egy útlevelet, amely kizárólag erre a három országra volt érvényes. Így fedeztem fel azt is, hogy lengyel földön akkoriban olyan forradalmi szellem és szólásszabadság uralkodott, amit Budapesten el se lehetett képzelni. Magyar kollégáim társaságában legalább egy fél liter rumot kellett fejenként meginni egy részeges szombat éjszakán egy füstös kocsmában, hogy valamennyire megeredjen óvatos nyelvünk. Varsóban ehhez még egy kupica vodka sem volt szükséges, pedig azt ott nagyon szerették.

Azonnal a szabad szellemű, baráti Varsóra gondoltam tegnap, amikor az orosz gazetát a zsebembe visszacsúsztatva, egyenesen a Nyugati pályaudvarra sprinteltem. Feltevésem helyes volt: egy személyvonat indult onnan minden reggel, hogy Csehszlovákián át összekösse Budapestet Varsóval. Egy marék aprópénzzel a zsebemben a legközelebbi telefonfülkéből felhívtam a varsói esti lapot, és Martin Endlert kértem. Mieteknek – ez volt az ő lengyel beceneve – nem volt szüksége sok magyarázatra. A német megszállásellenes varsói felkelés csodálatos túlélője, százados a lengyel néphadseregben, ahol nem bírta tovább az árulkodó, hízelgő szellemet és Rokosszovszki marsall szovjetbarát diktatúráját, Mietek kibújt az uniformisból, és otthagya a katonaságot. Csak ezredese csinos feleségét vitte magával emlékebe. Németül beszélünk. Röviden. Célzásokkal. Mietek, a jól informált újságíró, úgy ismerte hazánk tragikus helyzetét, mint jómagam, nem volt szükség magyarázkodásra. Csak ennyit mondott: „Bist

du im Scheiss? Dann komm hier sofort!" Tényleg benne voltam nyakig. „Bis Morgen am Bahnhof” – válaszoltam, és letettem a kagylót.

A szerelvény megremeg, a masiniszta sípol, lassan gurulunk. Már el is hagytuk Szob falvát, és ami a legfontosabb, túl vagyunk a határsávon. Fellelegzek. Biztonságban érzem magam. Rágyújtok egy Kossuthra, tüdőre szívom. Élvezem a szabadságot.

Fékez a vonat, megáll. Lehúzom a bepárásodott ablakot. Csehszlovákiában, pontosabban Szlovákiában vagyunk. A szobihoz hasonló, nyomorult állomás-épület üresnek tűnik, rajta egy tábla: „Chlaba”. Chlaba, nem tudom, hogyan ejtik ki, de nem hangzik szépen. Egy lélek sincs a peronon. A ködös messzeségben a Kis-Tátra behavazott lankái fehérlenek. A mozdony sípol, a szerelvény megremeg. Indulunk végre a biztonság felé... De a vonat megint fékez. Állunk mozdulatlanul, kihajlok az ablakon, senki sem száll se le, se fel. Egyedül vagyok rajta a mozdonyvezetővel. Múlnak a percek. Egy újabb idegcsillapító cigarettát rázok ki a csomagból, amikor lépteket hallok a folyósón. Csizmakopogás. Valaki energikusan felrántja a kupé ajtaját, és egy khaki egyenruhás, tányérsapkás zömök fickó lép elé. Katona? Határőr? Rövid csizmájában a szlávoknál szokásos szétterpesztett lábakkal kiabál rám valamilyen ismeretlen szláv nyelven.

Csak egy szót halászok ki az érthetetlen halandzsából: „passzport”. Átadom neki az útlevelemet. Nézi, lapozgatja előlről hátulra meg visszafelé. Még egy csattogós szláv szóáradat önt el. „Nye ponyemáju”, válaszolom neki oroszul. Nem értem. Felállok. Kisebb ő nálam, így én vagyok a helyzet ura. Szúrósan néz fel a szemembe, lobogtatja az útlevelet: „Vizum, vizum?” Végre valami internacionális kifejezés: nincs csehszlovák vízumom. De van ám egy lengyel vízum az útlevélnél, még májusból. Gyatra orosz tudásommal megpróbálom neki magyarázgatni: „Igyi nyet Csekoszlovakija. Szegodnya vecserom Varsava. Zsurnaliszt, reportázs. Moj robot.” Nem megyek Csehszlovákiába. Ma este Varsó. Újságíró vagyok, riportot készítek. Ez az én munkám. Érti, nem érti? Csak azt látom, hogy zubbonya zsebébe csúsztatja az útlevelet, és eldübörög a folyósón.

Faképnél hagyott. Útlevelem nélkül, a senki földjén, ebben a hitvány faluban, Chlabán, amelynek a rút neve nekem úgy hangzik, mint egy köpés. Mi lesz velem, hazátlan, okmányától fosztott vándorral, ha a vonat elindul? És ha nem indul el? Ha ez az érthetetlen, kiabálás, primitív egyenruhás mégis visszajön, és engem társaival együtt lerángat a vonatról? Hogy visszazsuppoljanak oda, ahol Dudás József cirill betűkkel írt halálos ítéletére majd odaírják az én nevemet is.

Idegölő tíz, tizenöt, húsz perc... a szerelvény mozdulatlan. Csizmadobogás a folyósón. A hóhér érkezik a siralomházba. Szigorú képet vágok, mialatt gyér orosz tudásomat veszem elő, hogy visszavághassak, ha vitatkozásra kerül sor. Ugyanaz az egyenruhás fickó, ugyanazok a szétterpesztett lábak, ugyanaz az együgyű felsőbbrendűség az alacsony homlokon. Megpróbálom kibogozni a szavait, oroszról magyarra fordítani, de nem sikerül.

Akkor ébredek csak rá, hogy édes anyanyelvemen szól hozzám. Hibátlanul. Ami talán az övé is. Felvidéki tájszólással.

– Itt az útlevele, – mondja nekem. – Én nem hiszek a meséjének, valami nem tiszta benne. Engemet nem lehet átejtetni. De a parancsnokom nem akar időt veszíteni magával. Más dolgunk van ezekben a zavaros időkben, mint magát Szobra visszatoloncolni, ahonnan az összes magyar határőr gyáván lelépett.

Cáfolni akarom, de már késő. Csak a csizmalépteket hallom a folyósón. És a mozdonyfüttyöt, ami azt jelzi, hogy útban vagyunk Varsó felé.

Éjfélkor az Invalidusok terén

1957 januárjában, nemcsak az időjárás, de a politikai klíma is hirtelen fagyos lett Varsóban, ahol Budapestről menekülve ideiglenes menedéket találtam.

Haditanács Martinnal az Aranyhal étteremben, egy néhány lépésre a Szent-Kereszt templomtól, amelynek egy márvány urnájában Chopin szívét őrzik.

– Mietek – ez volt a beceneve, ő meg engem Andrzejnek hívtok, lengyelesen –, te a barátom vagy, én elárulok neked egy titkot. De arra kérlek, tartsd meg szigorúan magadnak. A nálam néhány évvel idősebb Martin Endler újságíró a varsói esti napilapnál, gúnyosan nézett rám:

– Andrzej, ez a titok az arcodra van írva. Te kerekét oldanál innen, de nem tudod, hogyan.

– Szeretnék megcáfolni, Mietek, de képtelen vagyok rá. Úgy van, ahogy mondd. Csak azt nem tudom, hol volna kedvem új életet kezdeni ebben az átkozott nagyvilágban. Tétélezzük fel, hogy egy szép napon neked is kedved jönne elillanni innen. Akkor Te hova mennél?

– Ne tétélezzük fel. Mi már elhatároztuk a feleségemmel, hogy lelépünk innen. Csakhogy nekünk nincs útlevelünk, és a lengyel földet Kelet-Németország szigeteli el a civilizált világtól, hát innen csak hajóval lehet elszabadulni.

– Hajóval? Van egy yachtod?

– Még egy biciklim sincs. Egy teherhajón mennénk, amely a mi jó lengyel szenünket szállítja Svédországba. A kapitány elbújtat minket a brikett alatt. Félig barátságból teszi, félig pénzért.

– Te beszélsz svédül? – kérdeztem tőle.

– Egy árva szót se.

Egy pillanatig elgondolkodtam ezen az újságon:

– Mietek, Te most egy ötletet adtál nekem...

– Jössz velünk Svédországba?

– Nem. Nem Svédországba. De apám a húszas években sajtótudósító volt Párizsban, és én mindig álmodoztam erről a csodálatos városról. Én sem tudok franciául, de van egy Nyugat-Európára érvényes szolgálati újságíró-útlevelem.

Ellátogattam a francia nagykövetség sajtóattaséjához, akivel már többször találkoztam a varsói újságíróklubban. Angolul beszélgettünk. Őszintén. Kiöntöttem neki a szívemet. Ő meg két kupica konyakot öntött ki nekünk. Koccintottunk.

A szimpatikus, megértő fiatalember hátradólt karosszékében. Egy darabig hosszan, némán a szemembe nézett.

- Csak menekülni akar innen? Vagy igazán letelepedni, beilleszkedni nálunk? Mi, franciák, nemcsak egy ország vagyunk, de egy különös, magunkfajta kultúra is. Mondja csak..., egy szót sem tud franciául?

- De tudok. Kettőt. „Bonjour” és „Adieu”.

- Aha. - Felnevetett. - Hát akkor értem... „Adieu Varsovie - Bonjour Paris.” „C'est ça?” Ez az?

- Szó szerint...

- Ebben az esetben menedékjogot kell kérnie. Ha úgy határoz, én majd továbbbítom a kérését a Quai d'Orsay-ra.

- És ha megadják?

- Kap egy három hónapos turista vízumot. Ha akárki azt kérdezi, miért utazik Párizsba, egyszerű a válasz: riportokat írni.

- Óriási!

- Egy baráti tanács: utazzon repülővel. A vasút igen kockázatos a lengyel és a keletnémet határok átlépése miatt. - Felhúzta a szemöldökét, és egy pillanatig elgondolkodott mielőtt megosztotta velem a véleményét: - A keletnémetek még az oroszoknál is veszélyesebbek. Nemcsak kegyetlenek, de nagyon precízen is csinálják. Itt, Varsóban, ha túljut a repülőtér ellenőrzési kordonján, a többi már magától megy.

Újabb randevú Martin Endlerrel az Aranyhalban:

- Mietek, ha én megjelenek egy francia turista vízumos magyar útlevelemmel a repülőtéri határrendőrség előtt, gondolod, hogy kellemetlenkedni fognak velem?

- Majd megkérdezem tőlük - válaszolta barátom.

Kiütött rajtam a hideg:

- Ne hülyéskedj, Mietek! Még csak az hiányzik, hogy előre megtudják, mire készülök.

- Nyugalom, Andrzej, bízd csak rám! Nekem van egy barátom, akinek van egy fontos pozícióban levő barátja. A te titkod titok marad.

Mietek felelőtlenül tűnő optimizmusa halálra ijesztett. De néhány nap múlva már jött is a jó hírrel: a határőrség semmi kivetni valót nem lát abban, hogy egy magyar újságíró elvtárs egy érvényes magyar útlevelemmel és egy érvényes francia vízummal Párizsba utazzon riportot írni.

- Csodálatos, Mietek! Szinte hihetetlen.

- Ugyan, ugyan. A lengyelek szeretik a magyarokat.

- Szerinted honnan ez a barátság?

- Onnan, hogy nincs közös határunk...

1957. február 8-án este hét óra körül, zsebemben a Sabena belga légitársaság párizsi járatára érvényes jegyével, átbándukoltam a lengyel főváros repülőtérének kihalt várótermén. Mietek elkísért az útlevel-ellenőrzési kuckóig, ott a karomba csípett, s barátságosan a hátamba csapva az ablak mögött hivataloskodó

egyenruha elé tolt. A tradicionális négyszögletű lengyel tisztí sapka tulajdonosa közömbösen vett szemügyre, s egy legyintéssel tovább intett. Mi készítette erre? Talán barátom barátjának barátja járt közben érdekemben? Vagy a határőr egyszerűen rendben találta a papírjaimat? A lényeg az, hogy néhány perccel később, komótosan letelepedve a kellemes belga langyosságban, észrevétlenül csúsztam át egyik világból a másikba.

A brüsszeli átszállás miatti idővesztést egy második vacsorátálca kompenzálta. A szorongás kiélezte étvágyamat. Elég későn landoltunk a párizsi Le Bourget reptéren. A hideg cigarettafüst szagú autóbuszban átszelt nedves és sötét párizsi éjszakából csupán egyetlen képet őriztem meg. Mialatt járművünk néhány percre megállt egy utcakereszteződésnél, észrevettem, hogy egy fényesen kivilágított bisztróban féltucatnyi fiatal fickó ugrál frenetikusán egy játékautomata körül.

Új életem küszöbén más gondolatok kötötték le figyelmemet. A varsói Bristol szállodában összehozott a sors egy szovjetellenes dán kollégával, aki az utolsó pillanatban gavallérosan a zsebembe csúsztatott egy húszdolláros az útra. Szerény alaptökém egy részét már befektettem az autóbuszjegybe, s úton voltam az Invalidusokhoz, a belvárosi repülő-terminál felé. E pillanatban egész jövőmet egyetlen kártyalapra tettem fel...

Az Air France szemrevaló kis női alkalmazottja, elegáns, testreszabott sötétkék aranygombos egyenruhájában, gondosan felkontyolt barna fizurájával, rendkívül szolgálatkésznek bizonyult.

- Természetesen, uram - bölintott felém -, ha szeretne összeköttetésbe lépni barátjával, mindjárt megpróbáljuk őt felhívni telefonon. Kaphatom a számát?

- Sajnos nincs meg...

- Nincs meg Önnek? A címe se? - összehúzott szemöldökkel nézett rám.

- Hát akkor megpróbáljuk a Bottin-ben.

- Bottin? - kérdeztem.

- Yes, phone book. Telephone directory - próbálta megértetni velem angolul.

- Mondja csak a nevét...

- Gara. Gara, ahogy ejtik. G-a-r-a...

Mialatt a hölgy a számárfüles telefonkönyvben lapozgatott, azon tanakodtam, hány éve nem láttam Gara Lászlót, az MTI volt párizsi tudósítóját, akit annak idején néhány napra Budapestre rendeltek, s több évig megakadályoztak abban, hogy visszatérjen feleségéhez és lányához. Mióta vesztettem szem elől ezt az apámmal egyidős öreg barátot, a kitűnő újságírót és nagy tehetségű műfordítót? Vajon még mindig Párizsban él-e? És ha igen, hol? Benne van-e ő is a Bottin-ben? S ha nem, mihez kezdek itt a fagyos párizsi éjszakában? Gyorsan leltároztam megmaradt kincseimet: tizenöt dollár, két Duna-menti stílusú öltöny és egy hordozható írógép magyar billentyűkkel...

„Ladislav Gara” csillant fel a telefonkönyvből a légi vállalat hölgyének mogyoróbarna szeme. „Yes, yes, you are lucky! Megtaláltam! A rue Surcouf-ban

lakik, innen alig két lépésre. Rögtön felhívom... Alló! Alló, Monsieur Gara? Egy barátja kíván beszélni Önnel, átadom neki a kagylót."

- Mit csinálsz te itt?

- Disszidálok...

- Éjfélkor? Ki a csuda disszidál éjfélkor?

- Kegyetlen! Visszatoloncolnál Hruscsov markába?

- Megérdemelnéd. Várj, amíg felöltözök, rögtön leszaladok érted.

Raglán szabású öves felöltőjében, kis kerek kalapjával (akkor ezt még nem tudtam) a híres francia karikaturista, Jacques Faizan egyik rajzából kelt életre. Felhívtam figyelmét, hogy az Air France szolgálatában álló csinos fiatalasszony sokkal kedvesebben fogadott, mint ő, s ha még sok ilyesfajta női teremtés létezik ebben az országban, utazásom megérte a vele járó veszélyt.

Némán vett szemügyre, részletesen tanulmányozta vastag szövetből készült, egy ismeretlen állat szőrméjével bélelt, csaknem földig érő nehéz télikabátomat, széles karimájú kajla kalapomat, s csak ennyit mondott: „Néztél már Te tükörbe? Gondolod, hogy itt olyasfajta alakokra várnak, mint Te?” Akkor még nem tudta, hogy ezért bosszút állok rajta, és négy évvel később ő lesz a házassági tanúm, amikor egy csinos párizsi kislányt kísérek az anyakönyvvezető elé...

Az én áldott jó Garám ezután elvitt engem a szomszédos rue Saint-Dominique egyik kis szállodájába, amely ott lapult egy udvar mélyén. Ott hagytam bőröndömet, s onnan elcipelte a Saint-Dominique utca és a Latour Maubourg bulvár sarkán álló kávéházba, egy eszpresszóra. „Követeld mindig a jövőben, hogy olaszos módon rövidre csinálják!” - parancsolt rám ellentmondást nem tűrően.

Miután visszautasította szénával töltött lengyel cigarettámat, egy kék Gauloise-ra gyújtott, s úgy mesélte nekem, szemét a füsttől és a megelégedéstől félig behunyva: „Tudod mi történik most itt velük, az elvtársakkal? Szimpatizánsaik, útitársaik mind hátat fordítanak nekik. Akiknek csak számít a neve a Szajna bal partján, itt az értelmiségiek és a művészek városnegyedében, azok egyik a másik után írják alá az orosz invázió elleni tiltakozást, amit én eléjük teszek”. Hát igen, Gara még a „társutazós” Sartre-ral is aláíratta.

Éjfél lehetett, amikor kiléptünk a kávéházból. Balról az Invalidusok templomának arany kupolája fénylett a sötétben, jobbra pedig Eiffel mérnök tornyának hegyes sziluettje. Meghatódtam, könnyes lett a szemem. Talán a hideg miatt is... Bonjour, Paris! - mondtam félhangosan Gara Lacinak. Nem szólt egy szót sem, mert ő mindig tagadta, hogy érzékeny. Csak némán megszorította a kezem...